

*Рибцева О. Ю.,
аспірант кафедри української літератури
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»*

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНА Й НАУКОВА РЕЦЕПЦІЯ ЖИТТЄВОГО ТА ТВОРЧОГО ШЛЯХУ ВІКТОРА ПОЛОЖІЯ

Анотація. У статті пропонується огляд літературно-критичної й наукової рецепції життєвого та творчого шляху українського письменника ХХ ст. Віктора Положія в літературознавстві. Детально проаналізовано літературознавчі джерела, в яких вивчається спадщина автора, та з'ясовано основні напрями дослідження його постаті, доробку.

Ключові слова: Віктор Положій, рецепція, літературно-критична думка, літературна критика.

Постановка проблеми. Досить важливою для відтворення ролі та мистецького значення доробку будь-якого письменника є критична оцінка його творчості, літературні та довідкові матеріали, що виходили у періоди активної роботи цього митця. Р. Гром'як зазначає: «В основі літературно-художньої критики лежить естетичне сприймання творів мистецтва, в процесі якого зароджується ембріон естетичної оцінки, а цей процес супроводжується яскравим естетичним почуттям-переживанням» [1, с. 9].

Творча спадщина В. Положія невелика за обсягом, проте прикметна своїми художніми особливостями. Водночас вона практично не потрапляла в поле зору дослідників. На сьогодні відсутні комплексні досліджень, в яких із сучасних позицій було б проаналізовано доробок письменника. Існують лише епізодичні, поодинокі літературно-критичні статті, присвячені окремим творам автора. Щодо відтворення життєвого шляху В. Положія, то біографічні довідки в усіх джерелах інформації та довідниках подаються виключно скупом та за однією схемою: відомості про місце народження, початок літературної діяльності, навчання в інституті, державні відзнаки.

Отже, актуальність роботи визначена необхідністю осмислення наявної літературно-критичної й наукової рецепції життєвого та творчого шляху В. Положія та пошуку маловідомих біографічних сторінок його життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературний процес 60–80-х рр. ХХ ст. досліджували в основному тогочасні вітчизняні літературознавці. Значну кількість праць про специфіку прози, поезії і драми цього періоду опублікували В. Дончик, І. Кравченко, Г. Штонь. Окремі питання доробку Віктора Положія розкрито в роботах Д. Деркача, В. Баранова, В. Москальця, В. Шкляра. Незважаючи на певні здобутки, на жаль, аналіз творчої спадщини митця ще далеко не завершений, потребує дослідження і переосмислення.

Метою статті є огляд літературно-критичної й наукової рецепції життєвого та творчого шляху В. Положія.

Виклад основного матеріалу. Формування кожної людини відбувається в тому середовищі, в якому він перебуває. Для того щоб зрозуміти, що вплине на творчість обдарованої неординарної особистості, варто звернутися до його біографії. Творча людина здатна побачити в невеликій окремій події ціле

явище, яке притаманне цьому суспільству. В. Положій не є виключенням. Отримавши професію вчителя, він переріс рамки своєї професії, бо зумів сягнути за межі шкільного класу. Герої його творів – ровесники, люди старшого віку, діти. І в усіх творах провідною ідеєю є бачення пошуку істини. А це підхід справжнього вченого.

Народився В.І. Положій 11 серпня 1949 р. у селі Старозінів Білопільського району Сумської області і закінчив Тернівську загальноосвітню школу. Пізніше в одному з есеїв «Сили мистецтва» Положій писав: «Я ріс ідейним змалку. Захоплювався дитми-героями і героями дорослими, ненавидів експлуататорів усіх мастей – від колишнього вітчизняного панства до сучасних мені капіталістів-імперіалістів. Радів успіхам країни і не міг узяти до тями, як це може бути: колгосп-мільйонер з енергійним керівником на чолі, а поруч – геть обчухраний, а голова – ретроград? Забагато читав я тоді як на сільського хлопчину. І все то було, як сказав би я зараз, чтиво однопланове» [2, с. 415].

Ще досить молодим Положій розуміє трагедію думуючої людини, називає її свідомість «четвертовою». Ці думки він виклав у «Силі мистецтва»: «Отож, гени генами, буття, що визначає свідомість, буттям, а виходить: яку в тебе інформацію вкладають, таким ти і є. Як кажуть нині модні лікарі: скажи мені, що їси, і я скажу, хто ти. І от коли прорвало загати цензури і заборон і нас із головою накрив вал давно приховуваного старого, і нового, і зовсім новітнього<...>коли прочитали нечитане<...>побачили небачене<...>Були роздвоєними (для публіки і кухні), стали четвертованими, достеменно вже й не знаючи, для кого і для чого, бо Батьківщину від нас потроху відсторонювали найбільші патріоти всіх країн і народів, а решта – робота, родина, кавалерські пригоди, відкриття – вже не мали особливого значення: вік, рання втома» [2, с. 416].

Працюючи в районних газетах, він намагався вступати на технічні факультети, але марно. Сам Положій зазначає у творі «Запрошую до співтворчості»: «Мені ніколи не щастило на вступних іспитах – у смислі до вищого навчального закладу після закінчення середньої школи. Слід, правда, відзначити, що я і сам особисто цьому сприяв: треба ж було вибрати між науками точними і зовсім уже «неточними» типу художньої творчості. Тобто я, як і багато дітей Арбату (назва умовна), марив фізикою (був бум тоді такий), а паралельно писав оповідання та вірші, більше того, навіть у районних газетах штатно працював. А вступав на факультети технічні, акуратно не проходячи за конкурсом. Не щастило, і я цього не розумів» [2, с. 301].

У 1968 р., «заваливши» чергові вступні іспити в Московський інженерно-фізичний інститут, Віктор Іванович без будь-якої надії подав документи на філфак Київського університету імені Т.Г. Шевченка. На той момент він уже збирався до армії, бо мав повістку на службу у прикордонних військах, але дивом склав іспити та вступив до університету.

Першу зустріч згадує В. Шкляр з молодим Віктором Івановичем, з яким навчався на одному курсі: «Це був стрункий, дуже вродливий хлопець. На витонченому обличчі вирізнялися темні, трохи іронічні та водночас зажурені очі. Але в них було більше інтелекту, ніж смутку» [2, с. 4].

Психологічний портрет також частково складає Шкляр в одному спогаді: «Уже з першого знайомства мене вразила його «не провінційна» начитаність, гострий інтелект і здорова, підставова амбіційність. Був надзвичайно ерудований: з однаковою легкістю дискутував по фільми Бергмана, квантову механіку й особливості прагматичного футболу. Любив Вінграновського, Лорку, Петефі, любив жінок, тютюн і в міру вино» [2, с. 4].

В. Баранов, який теж вступив до Київського університету імені Т.Г. Шевченка, але на рік пізніше за Положія, зазначає: «Ми жили в одному гуртожитку на Ломоносова, разом грали у футбол за збірну факультету, разом відвідували університетську літстудію імені Василя Чумака «СіЧ». Уже на перших курсах Положія вражав нас глибокою ерудицією і могутнім творчим потенціалом» [3, с. 113].

Закінчивши навчання, молодий письменник за розподілом потрапляє в село Височин Ратнівського району, що на Волині. Фактично для нього це було засланням, адже «з випускниками їхнього курсу взагалі приключилися дива: кількох з них уже після закінчення університету було позбавлено дипломів – молодих фахівців теж дістало відлуння другої хвилі репресій проти національно-свідомої української інтелігенції <...> Віктор був надто помітною особою, аби і його профільтрувати таким чином. То заслали у забуте Богом і людьми волинське «Покуття», прийняли там у партію, призначили директором школи і обрали головою сільради. Вважай припнули навки, бо партійна дисципліна – річ не тільки сувора, а й жорстока» [3, с. 114].

Працюючи у селі, Положія не полишає літературної діяльності, але друком виходить лише мала частина творів, які пройшли цензуру. Також він намагається вирватися із сільської одноманітності, і йому це вдається. Пройшовши жорстокий конкурс, він стає аспірантом Інституту літератури АН УРСР, згодом захищає кандидатську дисертацію, присвячену творчості Ю. Бондарева. Дисертація пізніше вийшла окремою монографією. Водночас, на початку 80-х рр. виходять друком виходить друком роман «Попіл на рани», збірка повістей «Маленькі подорожі».

Пропрацювавши кілька років у Інституті літератури, Положія раптом «до неї охолов. Признався, що філологічна наука стала схоластичною і для нього нецікавою, що хотів би зосередитися виключно на письменстві» [3, с. 114]. Віктор Іванович переходить на посаду редактора прози у журнал «Київ», бо на той момент уже має чотирьох дітей, яких необхідно утримувати.

У 1985 р. кандидатуру Положія утверджують на посаду головного редактора кіностудії імені Олександра Довженка, де він і пропрацював майже двадцять років, був також редактором об'єднання «Земля» на тій же кіностудії.

За кілька тижнів до смерті його звільняють із кіностудії «вочевидь і звільнення, і висилення зі «студійської» готельки, та ще на тлі необлаштованого в багатьох аспектах особистого життя, спричинили банальний і водночас фатальний інфаркт» [3, с. 114]. 21 травня 2004 р. В. Положія не стало. Похований письменник поряд із батьком І.М. Положієм на сільському цвинтарі в селі Ясногородці Макарівського району на Київщині.

В. Положія був укладачем збірок «Пригоди, подорожі, фантастика-80» і «ППФ-84» та рецензентом збірника «ППФ-86».

Перші дописи про митця знаходимо у газеті «Червоний промінь», що датована 9 грудня 1972 р. Тут вміщено коротку біографію В. Івановича, якому «зараз 23 роки», та два поетичних твори «Сучасна балада» і «Сім доль». Із біографічної довідки стає зрозуміло, що молодий автор вже встиг себе зарекомендувати: «Поезії студента-філолога друкувалися в республіканській пресі, передавалися по українському радіо. Радує творчий діапазон В. Положія. Крім поезій, він друкує літературно-мистецькі матеріали, а наукову роботу молодого філолога відзначив журнал «Радянське літературознавство»» [4, с. 8].

Уже твердо заявив про себе Положія у 1979 р. повістю «Жив-був Іван», надрукованій у журналі «Вітчизна». Твір був схвально зустрінутий критикою та читачами. Першим докладно проаналізував повість літературознавець М. Жулинський і назвав її «значним успіхом молодого прозаїка в художньому осмисленні історично відповідальних, глибинних еднань нашої сучасності з нашим героїчним і трагічним минулим» [5, с. 51].

Рецензію В. Москальця на цей твір під назвою «Дуже хотілося жити» друкують одразу в кількох газетах: «Невеличка ця повість доносить до нас відгомін тих буремних літ, що давно вже відійшли за виднокруг, вчить патріотизму, відданості <...> Крізь гіркоту і трагізм ситуацій бурхливо палає в ній вогонь оптимізму».

Про написання повісті «Жив-був Іван» розповів Олександр Вертіль, голова Сумської організації Національної спілки письменників України, який був особисто знайомий автором: «Віктор Положія надзвичайно трепетно і відповідально ставився до письменницької праці, художнього слова. Розповів, як писав повість «Жив-був Іван». Виявляється, в рідних Тернах Недригайлівського району, на горіщі сараю, серед духмяного сіна. Причому наводив такі деталі, що мимоволі здавалося, буцімто він зумисне згадує їх. А вже пізніше зрозумів, що для письменника дуже важливо пам'ятати такі тонкощі, бо вони особливо потрібні в повсякденній роботі» [6].

Ю. Безхутрий у 1980 р. так схарактеризував одну з провідних рис манери В. Положія: «Молодий автор прагне показати внутрішній світ людини, її ранне душевне змужніння, осмислену відповідальність за доручну справу. Центр ваги із зовнішньої сюжетної напруженості, зумовленої самим життєвим матеріалом, перенесено на з'ясування душевної сутності людини, її моральної готовності до подвигу» [7, с. 138]. Можна погодитися із думкою Ю. Безхутрого, адже ця риса притаманна не тільки твору «Жив-був Іван», вона розвивається і в наступному романі «Попіл на рани».

Проте В. Баранов зазначає, що «з позицій сьогоденних можна було б закинути молодому тоді авторові наївний просистемний романтизм у зображенні надто складних подій і проблем повоевненої волинської дійсності. Втім, тим романтизмом був «освячений» практично весь тогочасний літпроцес в Україні» [3, с. 114].

Позитивно відгукується Д. Деркач у своїх роздумах над книгою В. Положія «Човен у тумані» про творчість митця: «Проза Положія тяжіє до аналітико-реалістичного стилю. Письмо його позбавлене поверхових зовнішніх окрас, примхливої «бароковості». У творах письменника художній образ будується завдяки змістовому насиченню рядка, фрази, абзацу. Оповідь спирається на лаконічну констатацію факту, на ство-

рення миттєвого малюнка, ескізне і водночас дуже конкретне зображення ситуації» [7, с. 139].

Висновки. Отже, В. Положій – неординарна, безмежно творча особистість, яка варта уваги. Його творча спадщина невелика за обсягом, проте прикметна своїми художніми особливостями. Він писав глибоко, чесно й суворо. Але, на жаль, проаналізувавши зібрані літературно-критичні та наукові реценції творчості талановитого письменника, можемо зробити висновок, що його творчість недостатньо досліджена, ще має багато «білих» плям. У критичних статтях переважно розглядаються великі твори автора («Попіл на рани», «Жив-був Іван») та зовсім відсутні часткові огляди малої прози автора.

Література:

1. Гром'як Р. Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX століття): [посіб. для студ. гуманітарних факульт. вищих навч. закладів] / Р. Гром'як. – Тернопіль: Підручники і посібники, 1999. – 224 с.
2. Положій В. Останнього рядка початок. Романи. Оповідання. Есеї. Спогади. Поезії / В. Положій. – Суми: Університетська книга, 2009. – 432 с.
3. Баранов В. Жив-був Положій / В. Баранов // Київ. – 2004. – № 7-8. – С. 113–114.
4. Мокренко А. Знайомтесь: Віктор Положій / А. Мокренко // Червоний промінь. – 1972. – 9 грудня. – С. 8.
5. Жулинський М. Твір молодого автора розглядає Микола Жулинський / М. Жулинський // Вітчизна. – 1979. – № 2. – С. 49–51.
6. Вертіть О. Віктор Положій. Озвася словом через літа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rama.com.ua/viktor-polozhiy-ozvavsya-slovom-cherez-lita/>.
7. Деркач Д. Непроста це справа – характеротворення / Д. Деркач // Дніпро. – Травень 1988. – № 5. – С. 138–140.

Рыбцева О. Ю. Литературно-критическая и научная рецепция жизненного и творческого пути Виктора Положия

Аннотация. В статье предлагается обзор литературно-критической и научной рецепции жизненного и творческого пути украинского писателя XX в. Виктора Положия в литературоведении. Детально проанализированы литературоведческие источники, в которых изучается наследие автора и выяснены основные направления исследования его личности, доработка.

Ключевые слова: Виктор Положий, рецепция, литературно-критическая мысль, литературная критика.

Rybtseva O. Literary-critical and scientific reception of Viktor Polozhii's life and creative way

Summary. The article offers an overview of the literary-critical and scientific reception of the life and creative path of Victor XX century Ukrainian writer in literary criticism. Literary sources are analyzed in detail, in which the heritage of the author is studied and the main directions of research of his personality are work out.

Key words: Victor Polozhii, reception, literary-critical thought, literary criticism.